

Böszörményi-Nagy Iván útja a kontextuális etikáig

Tanulmányában a szerző ismerteti Böszörményi-Nagy Iván családterápiás szemléletmódjának fontosabb fogalmait, kiemelve a kontextuális etikát, amely a keresztény szellemiségű segítőfoglalkozásúak munkáját is elmélyítő gondolkodásmód és sajátos nyelvezet.

Kulcsszavak: Böszörményi-Nagy Iván, láthatatlan lojalitás, terápiás közösség, jogosultságok, kontextuális etika, lojalitás, hagyaték, küldetés.

Családterápiás képződésem során ismerkedtem meg Böszörményi-Nagy Iván családterápiás szemléletmódjával, aki módszertani és elméleti megfogalmazásainak összefoglalásaként az *emberek egymásért való felelősségére*¹ helyezte a hangsúlyt. Ehhez egy olyan gondolkodásmódot és sajátos nyelvezetet alakított ki – a *kontextuális etikát* –, mely hozzánk, teológiát ismerő és művelő emberekhez is nagyon közel áll.

BÖSZÖRMÉNYI NAGY-IVÁN ÉLETÚTJÁRÓL

Böszörményi-Nagy Iván liberális gondolkodású római katolikus családban született 1920-ban, Budapesten, de sosem vallotta magát vallásosnak. Eredeti családja mind apai, mind anyai ágon magasan kvalifikált elődökkel rendelkezik.² Filozófiai műveltsége és etikai-jogi fogalmi ezekből a gyökerekből is eredeztethetők.

Több gyermek- és ifjúkori emlék vezette el a pszichiátriához, a szenvedő emberek megértéséhez. Felesége írásából idézve: „Ismételten tanúja volt annak, hogy egy falu lakosai kizártak maguk közül egy pszichiátriai beteget. Szeretett volna segíteni azoknak, akik a sors igazságtalansága és az emberi könyörtelenség áldozataivá lettek. Ezért úgy döntött, hogy pszichiátriát tanul, jóllehet családjában minden férfi bíróságon dolgozott.”³

Orvosi tanulmányait Budapesten kezdte el, s 1945–46-ban pszichiátriai rezidensként a Budapesti Egyetemen dolgozott. Magyarországon ez a tudomány ettől fogva ideológiai okok miatt hosszú ideig nem fejlődhetett. Böszörményi-Nagy Ivánt pszichotikus betegek iránti elköteleződése a biokémiai kutatások területére is elvezette. Nagy hatással volt rá Gyárfás Kálmán, aki mentora lett, s bevezette a pszichoterápia világába. Családja, elkötelezettsége miatt sok támadás érte, de ahogy a második világháború előtt nem volt hajlandó beállni a náciizmus szellemisége mögé, úgy a háború után sem volt hajlandó belépni a kommunista pártba. Nyugati kapcsolatai, tudományos érdeklődése miatt szibériai deportálással fenyegették, így 1948-ban disszidálni kényszerült. Két évig idegorvosként és pszichiáterként élt és dolgozott Bécsben a menekültek között – menekültként osztozva sorsukban. 1950-ben kivándorolt az Egyesült Államokba, Chicagóban kutatott, s – az időközben szintén

1 A tanulmányban kurzívan szedett szavak Böszörményi-Nagy Iván elméletének kulcskifejezései.

■ 2 H. MEULINK-KORF – A. VAN RHIJN: *A harmadik, akivel nem számoltak*, Exit, Kolozsvár, 2009, 16.

■ 3 C. DUCOMMUN-NAGY: *Lojalítás*, Exit, Kolozsvár, 2014, 21.

Amerikába emigrált – Gyárfás Kálmán munkatársa lett az Illinois-i Állami Pszichiátriai Intézetben. Gyárfás – bár sosem lett családterapeuta – érzékeny, dinamikus beállítottságú terapeutaként mindig a kapcsolatok kontextusában gondolkodott.⁴

Böszörményi-Nagy Amerikában is több évet szánt a skizofrénia biokémiai jellemzőinek kutatására, de az lett a meggyőződése, hogy – a betegség gyógyítására nézve – a pszichózisban szenvedők vérsajtjeinek enzimvizsgálatából sem lehet többet érteni. Úgy tűnt neki, hogy a pszichofarmakológia – ötvenes években való – lenyűgöző fejlődése sem vitte közelebb a gyógyítás útjához. 1955-től döntött úgy, hogy a mélylélektan és a közeli kapcsolatok összefüggéseinek vizsgálatára összpontosít. 1957-től Philadelphiában élt, mert a Kelet-Pennsylvaniai Pszichiátriai Intézet meghívta, hogy állítson fel az egyetemen egy skizofrénia kutatással és a vele kapcsolatos terápiával foglalkozó tanszéket. Itt dolgozott tovább. „Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a család kontextusában hirtelen más emberekké váltak az egyébként visszahúzódó és bizarr módon viselkedő pszichotikus betegek. Gyakran vállaltak vezető szerepet családtagjaik között, és bár szívesen vitáztak, ilyenkor mégis autentikusnak tűntek.”⁵ Ez a tapasztalat azt eredményezte, hogy osztályán abbamaradtak az egyéni terápiás ülések, és felváltották őket a családdal való együttműködés alkalmai. Néhány éven belül Böszörményi-Nagy minden egyéb lelki betegsége kiterjesztette ezt a fajta teammunkát. Konzultáltak egyházi intézményekkel, iskolákkal és bíróságokkal vagy a városok lakásépítő tervezőivel, de elmegyógyintézetekkel és más hasonló intézményekkel is. Programjuk alapján 1964-ben és 1967-ben már országos konferenciákat is tartottak, s később úgynevezett *integratív publikációkat* jelentettek meg.⁶

A hatvanas évek közepére tanszéke oktatási intézménnyé nőtte ki magát, ahol minden esztendőben szakemberek százait képezték ki, s kezdeményezték, hogy Philadelphia mind az öt orvosi iskolájában működhessen családterápiás program.

Rokonszellemű pszichiáterekkel és pszichológusokkal egy új kezelési módot vezettek be, az úgynevezett *terápiás közösséget*. A *gyógyító közösség* gondolata egy dél-afrikai pszichiátertől, Maxwell Jonestől származik, aki a második világháború után traumatizált katonákkal foglalkozott Londonban, s ellátogatott Böszörményi-Nagy Iván intézetébe.⁷

1980-tól Böszörményi-Nagy több más egyetemen is tanított. Huszonöt évig vezette a Hahnemann University Hospital családterápiás osztályát. Magánpraxist is folytatott, és megalapította az Institute for Contextual Growth-t, mely a családterapeuta-képzés egyik amerikai központja lett.⁸

„A kontextuális megközelítés fejlődésének korai szakasza teljesen összefonódott Böszörményi-Nagy szándékával, hogy munkájával hozzájáruljon a családterápia fejlődéséhez. Az elgondolások szintjén a kezdeti, egyénre alapozott, egzisztenciális-pszichodinamikus értelmezéstől egyre inkább a rendszerszemléletű tranzakcionális elképzelésekre helyeződött a hangsúly, és Martin Buber írásainak hatására az etikai dimenzió lett az, ami figyelmük középpontjába került.”⁹

4 E.-M. VAN DEN EERENBEEMT – A. VAN HEUSDEN: *A változó egyensúly*, Coincidencia, Budapest, 2001, 22.

■ 5 BÖSZÖRMÉNYI-NAGY I. – B. R. KRASNER: *Kapcsolatok kiegyensúlyozásának dialógusa*, Coincidencia, Budapest, 2001, 15. ■ 6 Például BÖSZÖRMÉNYI-NAGY I. – J. FRAMO (szerk.): *Intensive Family Therapy. Theoretical and Practical Aspects*, Harper & Row, New York, 1965. ■ 7 H. MEULINK-KORF – A. VAN RHIJN: *A harmadik, akivel nem számoltak*, i. m. 2009, 17. ■ 8 H. & I. GOLDENBERG: *Áttekintés a családról*, Animula, Budapest, 2008, II/72. ■ 9 BÖSZÖRMÉNYI-NAGY I. – B. R. KRASNER: *Kapcsolatok kiegyensúlyozásának dialógusa*, i. m. 15.

A Hahnemann Egyetemen 1999-ben tüntették ki egyetemi professzori címmel. 2000-ben, nyolcvanadik születésnapján pedig megkaphatta a Magyar Köztársaság Arany Érdemrendjét.

Legfontosabb művei: *Geraldine Sparkkal* – aki pszichoanalitikusan képzett szociális munkás volt – írta első könyvét, *Invisible Loyalties* (1973) címmel. Ez lett a címében is szereplő *láthatatlan lojalitás* első megfogalmazása, mely szerint a gyerekek tudattalanul magukra vállalják azt a kötelességet, hogy segítsenek szüleiknek – akár saját kárukra is. Új fogalmakkal írták körül a szülő-gyermek kapcsolatot, és számos terápiás technikát javasoltak, melyekkel a családban nemzedékek során felgyülemlett *kötelezettségeket* és *adósságokat* fel lehet tární és fel lehet oldani.

Barbara R. Krasner pszichoterapeutával és filozófussal közösen írt könyve a *Between Give and Take* (1986, magyarul: *Kapcsolatok kiegyensúlyozásának dialógusa*, 2001) és a *Foundations of Contextual Therapy. The Collected Papers of Boszorményi-Nagy* (1987 [A kontextuális terápia alapjai. Böszörményi-Nagy összegyűjtött írásai]).

Böszörményi-Nagy Iván 2007-ben hunyt el Glenside-ban, az Egyesült Államokban.

A KONTEXTUÁLIS ETIKA MEGFOGALMAZÁSÁNAK ELMÉLETI HÁTTERE

Böszörményi-Nagy Iván a családterápia egyik úttörőjeként megnyitotta a világ számára a családi kapcsolatok és a kapcsolati alapú terápia különleges értelmezését. Terápiáját először *intergenerációs családterápiának* nevezte, majd munkája során – mintegy harminc év alatt – dolgozta ki a ma ismert kontextuális családterápia szemléletmódját. Ennek legfontosabb új eleme a kontextuális etika.

Korai tanulmányai során fontos volt számára *Freud* pszichoanalitikus szemlélete, aki a biológia kauzalitása helyett a pszichológia területére tette át a hangsúlyt gyógyító munkájában. Módszerében a pszichiátriai kezelésen belül mégis megtartotta az orvostudományban már bevált *egyemberes* kezelési módot. Ez a terápiás módszer azonban egyre tartóhatatlanabbá vált, így az ötvenes években indult úgynevezett *családi mozgalom* terapeuták sokaságát mozdította el az egyéni kezeléstől a *többszemélyes*, sőt a *nemzedékek közötti* (*intergenerációs*) terápiás ülések felé.

Böszörményi-Nagy munkásságában *Ronald Fairbairn* skót pszichoanalitikus *tárgykapcsolat-elméletének* hatása is tisztázó előrelépést jelentett. Fairbairn az ösztönstruktúra magyarázatai helyett inkább *kapcsolati keretben* fogalmazta át elméletét. Böszörményi-Nagyban az ő hatására erősödött meg, hogy a család nem csupán az aktuális nemzedékről szól, hanem nemzedékek kontextusában kell róla gondolkodni. „Fairbairn mint hídverő segített eljutni Böszörményi-Nagy Ivánt oda, hogy a pszichoanalízist összekapcsolja a relacionális gondolkodással.”¹⁰

Nagy hatással volt rá *Martin Buber* filozófiája, aki a kapcsolatai által meghatározott emberről beszél műveiben. Az egzisztencialista filozófus írásai közül különösen az *Én és Te*¹¹ dialogikus megközelítése vezette tovább terápiás látásában. Buber az *embertársiasságról* nem

10 KOCSEV M.: Találkozási pontok Böszörményi-Nagy Iván kontextuális terápiája és az úgynevezett gyakorlati teológia között, in TÓTH J. (szerk.): *Közelebb az emberhez*, Sárospatak, 2016, 130. ■ 11 Európa, Budapest, 1999.

úgy ír, mint megszerezhető, bírható tulajdonságról, hanem mint az emberlét alapszerkezetéről. *Mert az Énné válás elválaszthatatlanul össze van kapcsolva a Te-vel, akit megszólítok, s aki megszólít.* Ez a – legtöbbször kiszámíthatatlan – történet egy találkozásban, dialógusban megy végbe. „Az ember a Te által lesz Én-né. Az átellenben álló jön és továtúnik, viszonytörténetek összsűrűsödnek és szétporladnak, s e váltakozásban, minden fordulatnál növekedve tisztul a mindig azonos partner tudata, az Én-tudat.”¹² A *párbeszéd*ről így vall Böszörményi-Nagy egy vele készült interjúban: „Meggyőződésem, hogy a terápia sikere végső soron attól függ, hogy sikerül-e őszinte dialógust kialakítani, és segíteni a páciens és közeli hozzátartozói kapcsolatában [...] saját megközelítésem annyiban mutat túl az öven [Buberén], hogy az intergenerációs kapcsolatokat is a dialógus keretébe helyezem.”¹³

A *Ludwig von Bertalanffy* által az 1920-as évek végén leírt *általános rendszerszemlélet*, mely a családterápiát is áthatotta, a tudományokat összegző gondolkodásmódot kísérte meg, hogy ne lineárisan, hanem *kölcsönhatásainak* vizsgálatával igyekezzen megérteni a világ történeteit. Ez a családokkal való munkában azt jelentette, hogy minden család maga is rendszer, de egy nagyobb közösségbe (például lakóhely) és a társadalomba (a nagyobb rendszer kis részeként) ágyazódik be, s meghatározza az adott tér és idő, amelyben él. A család mint rendszer hatóereje olyan nagy, hogy még ha elidegenedik is egy családtag a többiekől, valójában sohasem tudja lerázni magáról hovatartozását, mert ő is a rendszer tagjaként tartja magát számon.

A családokkal való foglalkozás közben egy külső megfigyelő nem lehet objektív (egy terapeuta sem), mert csak arról számolhat be, hogy akkor mi jellemezte a családot, amikor kapcsolatban állt vele, és közben ő maga is a családrendszer részévé vált.¹⁴ A rendszerszemlélet alkalmazása e tudományterületen más családterapeutákkal való együttműködés során kristályosodott ki. Például *Nathan Ackermann*, *Murray Bowen*, *Lyman Wynne*, *Carl Whitaker*, akik valamennyien munkatársai, vitapartnerei voltak Böszörményi-Nagynak, a családok bevonásával gondolkodtak terápiás üléseiken. E szakemberek érdeklődése előterében már nem csupán a *kortársakkal való kapcsolat* rendezése állt, mint a korábban gyakorolt házassági tanácsadásban, hanem az úgynevezett *aszimmetrikus* és egymástól egy életen át függő rendszerek segítése is, mint amilyen például a szülő-gyermek kapcsolat. A tudomány Böszörményi-Nagy elméletét ma a transzgenerációs modellek közé sorolja.

Gregory Bateson antropológus, biológus a híres Palo Alto-i intézetben vizsgálta a családi kommunikációt (1952) és annak paradoxonjait munkacsoportjával. E szakemberek a családterápia fejlődésére is nagy hatással voltak. Ők publikálták először a „kettős kötés” (*double bind*) fogalmát (1956), mely az egymásnak ellentmondó családi közlések miatt a családtagok egyik megbetegítő tényezője. „A családi kommunikációs szekvenciákat – vagyis a családtagok egymásra következő megnyilvánulásait – tanulmányozva elkezdtek interperszonális kapcsolati jelenségként újradefiniálni a szkizofréniát.”¹⁵

Ez Böszörményi-Nagy Iván szemléletének formálódására is nagy hatással volt, mert felvette egy etikai perspektíva lehetőségét a családterápiában. A szkizofrén betegek családjaival

12 Uo. 36. ■ 13 E.-M. VAN DEN EERENBEEMT – A. VAN HEUSDEN: *A változó egyensúly*, i. m. 22. ■ 14 HÉZSER G.: *Miért? Rendszerszemlélet és lelkigondozói gyakorlat*, Kálvin Kiadó, Budapest, 1996, 18. ■ 15 H. & I. GOLDENBERG: *Áttekintés a családról*, i. m. I/135.

folytatott több ezer órányi családterápiás ülés elemzésének összegzéseként írja le először Böszörményi-Nagy az *igazságosság, méltányosság, lojalitás* fogalmait. „Nehéz megértenünk családi kapcsolatainkat, ha elfelejtjük, hogy azok lojalitáson és kölcsönösségen alapulnak. Az a képesség, hogy az ember mások rendelkezésére tud állni, hogy vállalja a szövetségek fenntartásának kockázatát akkor is, amikor az árulás akár nagyobb haszonnal járna, más szóval az, hogy a *relacionális etika* szerint tud cselekedni, csupán az ember jellemzője, mióta csak él ezen a bolygón.”¹⁶

Böszörményi-Nagy, miközben együtt gondolkodott a rendszerszemléletű terapeutákkal, világosan megfogalmazta saját továbblépését s ezzel a különbségeket is. A rendszerszemlélet igazságai előzetes feltevésekből levont következtetések, s különféle osztályokba sorolható leírások határozataik meg (szerepek, koalíciók, hálózatok, homeosztázisos viselkedésminták, alrendszer stb.). Ő maga így ír erről: „A rendszerszemléletű ismeretelmélet viselkedési kategóriákba sorolja a családi kapcsolatokat. Majd leszögezi, hogy a patológia olyan terápiás intervenciókkal helyrehozható, melyek az összemosódottságra, a merev koalíciókra, a nemzedékek közötti határookra vagy a szerepcserékre összpontosítanak. Ezzel szemben a kontextus egzisztenciális szempontból annyira nyitott, hogy magába foglal minden olyan követelményt, és hatást, melyek a jelenben és a jövőben a kapcsolódó partnerek jólétét érinthetik.”¹⁷

Ez a relacionális etika nem csupán a múlt következményeit veszi számba, s nemcsak a jelen valóságát vizsgálja s próbálja érteni és élhetőbbé tenni, hanem előremutat a jövőre is. Arra a felelősségre, hogy a mai szülők tettei meghatározzák gyermekeik, unokáik későbbi életlehetőségeit. Könnyen elfelejtkezünk ugyanis arról a tényről, hogy a felnőttek felelősséget áthárító magatartásának árát a gyermekek lesznek kénytelenek megfizetni. Ilyenek a *kontextuális prioritások, jogosultság, a destruktív és konstruktív jogosultság*, melyeket mindenekelőtt a terapeutáknak kell komolyan venniük, hiszen csakis ezek által tudnak segíteni klienseiknek sorba rendezni családi életük prioritásait. Jogosultságnak (*entitlement*) nevezi Böszörményi-Nagy azt a tényt, hogy valaki beleszületett egy családba, s így jogosultságot nyert arra, hogy gondoskodjanak róla. Ennek a méltányos egyensúly keresésekor van különös jelentősége, hiszen ha a gyermek nem kapta meg, amire jogosult lett volna, a destruktív jogosultság fog érvényre jutni az életében, azaz jogot fog formálni arra, hogy ő is hasonlóképpen viszonyuljon másokhoz. A kontextuális terapeuták munkáját tehát az a meggyőződés vezérli, hogy a lét rendjében egy egyetemes érvényű valóság működik, mely független nemtől, származástól, képzettségtől, nemzetiségtől, azaz mindenkire egyaránt érvényes. „Ilyen valóságélem például, hogy a jövő tetteink következményével szemben sérülékenyebb, mint a múlt.”¹⁸

Böszörményi-Nagy először 1977-ben beszél kifejezetten „etikai dimenzióról”, részletesen azonban 1987-ben megjelent, Barbara R. Krasnerrel közösen írt könyvében fejti ki.¹⁹ Ez a kontextuális etikai megközelítés új választási lehetőségeket is kínál a családi kapcsolatokban. „A kontextuális terápia nem patológia-, hanem forrásorientált. A kreatív megerősítés és a *kapcsolati integritás* egyensúlyának szükségessége határozza meg

16 C. DUCOMMUN-NAGY: *Lojalitás*, i. m. 35. ■ 17 BÖSZÖRMÉNYI-NAGY I. – B. R. KRASNER: *Kapcsolatok kiegyensúlyozásának dialógusa*, i. m. 23. ■ 18 Uo. 25. ■ 19 Uo. 71 skk.

minden kapcsolatrendszer megbízhatóságát. Ám a kapcsolati integritás felségterülete elválaszthatatlan az egészségtől, a szülő-gyermek kapcsolat vonatkozásában pedig szorosan összefügg a megelőzéssel. A kapcsolati integritás kritériumával való törődés a kontextuális terápia egyik fő dimenzióját képezi.²⁰

A kontextuális gondolkodás legfontosabb teendője a megmaradt források felfedezése, melyeket *bizalomfoszlányoknak* nevezhetünk. Ezek felfedeztetése által remény éledhet a családtagokban, hogy lehetséges a gyógyulás. Ezért Böszörményi-Nagy elméletét *bizalmon alapuló terápiának (trust based therapy)*²¹ nevezi tanítványa, *Hanneke Meulink-Korf* holland teológus, kontextuális családterapeuta, mert meggyőződése szerint mestere a kliensek családját *együtt szenvedőknek* látta. Ezért törekvése, hogy feltárja az igazi kölcsönösség lehetőségeit a terápiás üléseken, a bizalom megszületését segítve, mely majd a gyógyuláshoz vezethet. Abból indul ki, hogy az emberi kapcsolatok szövetét mindig meghatározza, hogy a konkrét ember más emberek között él, mint *szubjektívitás az interszubjektívításban*. Ebből következik a kapcsolati etika egyik alapfogalom-párja is: az *adás és elfogadás* mint a kapcsolatok működtető ereje.

A KAPCSOLATI VALÓSÁG NÉGY DIMENZIÓJA

A relacionális etika nem egymagában áll Böszörményi-Nagy szemléletmódjában, hanem a többi kutatási területtel együtt. Ez a *négy dimenzió* közül csak az egyik, mert azok kapcsolati paradigmákat képviselnek. Minden paradigma a kapcsolati valóság feltárásának és megértésének egy-egy érvényes területe. Egyszerre vannak jelen, mégis mind a négy megkülönböztetésére, mind a közöttük létrejött összefüggések megértésére szükség van ahhoz, hogy a hozzánk forduló embert ne csak kezeljük, hanem rejtett kapcsolati forrásait is mozgásba tudjuk hozni. S ezzel elérjük azt, amit *Gyökössy Endre* így fogalmaz meg: „Katalizátorok vagyunk csak, és az a célunk, hogy ne legyen ránk szükség.”²²

A négy dimenzió megfogalmazásával Böszörményi-Nagy keresi azt a „keskeny ösvényt, melyen az enciklopédikus mindentudás futóhomokja és a monolitikus redukcionizmus hajszálvékony jégrétege között járhatunk.”²³

1. A tárgyiasított tények világa

A tárgyiasított tények azok a valóságtényezők, melyek változtathatatlanok: a genetikai adottságok, a testi egészség vagy akadályozottság tényei, az ember születésének, élettörténetének konkrét adatai, de például a szülők válása és annak következményei is. „Genetikailag arra rendeltettünk, hogy szociális lények legyünk. Természetünkél fogva kölcsönösségre vagyunk programozva. Sőt, megmásíthatatlanul össze vagyunk kötve azokkal, akikkel biológiai rokonságban vagyunk, függetlenül attól, hogy ezt akarjuk vagy sem.”²⁴ Minden olyan elem idetartozik, amelyet például egy genogram tartalmazhat, melynek

20 Uo. 51. ■ 21 H. MEULINK-KORF – A. VAN RHIJN: *A harmadik, akivel nem számoltak*, i. m. 22. ■ 22 GYÖKÖSSY E.: *Lélek-ápolás*, Szent Gellért, Budapest, 2008, 142. ■ 23 BÖSZÖRMÉNYI-NAGY I. – B. R. KRASNER: *Kapcsolatok kiegyensúlyozásának dialógusa*, i. m. 58. ■ 24 C. DUCOMMUN-NAGY: *Lojalítás*, i. m. 93.

megrajzolása közben a családi hálózat kapcsolatrendszere kitarulkozik, nemcsak a lelkipásztor, a terapeuta, hanem a családtagok előtt is. Különös ismétlődések mutatkozhatnak a nemzedékek folyamában: nevek továbböröklésében, betegségekben, hivatásválasztásban, de a rossz megoldási stratégiák újraválasztásában is (például alkoholizmus, öngyilkosság). Ám fontos, hogy ezek nem determinista szemszögből értendők, hanem úgy, mint amelyeket kontextuális forrásként is elő lehet hozni. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül egyik tényt sem, mert hatással vannak a velünk kapcsolatba lépők teherbíró képességére, korlátaira, de lehetőségeire is, ezért minél többet ismernünk kell közülük. Böszörményi-Nagy „a megfagyott családi rendszer újjáélesztésének”²⁵ nevezi ezt.

2. Az individuálpszichológia világa

Minden egyén sajátos megtapasztalásainak összessége az a pszichikai valóság, mely érzelmeinek, vágyainak, a tények értékelésének megfogalmazása, vagyis azé, *hogyan élte meg* eddigi s jelenlegi életének tényeit. Ez a dimenzió jelenti az individuálpszichológia vizsgálódásának bármely területét: a pszichológiai és pszichodinamikai modelleket, a fejlődéslelektani és pszichoedukációs modelleket, melyeket minden szakembernek – a jó eligazodás érdekében – érdemes megismernie. A változás lehetősége ebben a dimenzióban a legnagyobb, hiszen a család itt mutat olyan tüneteket, amelyekkel azután a negyedik dimenzió területén érdemes dolgozni, például a *dühvel való megküzdés* vonatkozásában. A második dimenzióban a düh alapvető megküzdési ösztönző erő. A negyedik dimenzióban azonban a harag már kapcsolati indikátorként is működhet. A többször megkísérelt kapcsolatrendezés, a családi élet patológiája egy ilyen erős érzelm tükrében sokszorosan megterhelt. Ezért van szükség a negyedik dimenzióban gyakorolható, az egyszerre *több személy irányában való részrehajlásra* (*multilateral partiality*, más fordításban: *többirányú elköteleződés*), mely által a jogosultságok kimondása, az *érdekek és érdemek* elismerése is megtörténhet, s ezzel közelebb juthatunk a harag rendezéséhez, vagyis az igazi gyógyulási aktushoz. Akár még a másik *felmentéséhez* (*exoneratio*) is. Itt kell megemlítenünk a *lojalitást* is, mely a fent említett érzés kifejezésében szinte szükségszerű. „A lojalitásnak mindig háromszögszerkezete van: pszichológiai aspektusa arról a belső késztetésről szól, hogy az egyik kapcsolatot előnyben részesítjük a másikkal szemben. Mindig egy választásból következő döntésről van szó.”²⁶ A düh megnyilvánulása sok esetben lojalitáskonfliktusból fakad. Ki áll oda ki mellé, hogy annak igazságát erősítse? Ki elkötelezett, ki lojális a másik felé egy kapcsolati hálóban? Például egy férj vajon az édesanyja vagy a felesége véleményét részesíti-e előnyben?

Nekünk, lelkipásztoroknak ez a leginkább tanulandó terület, mert egy erős érzelm – mint például a düh megélése – minket is bevonhat a család működésébe. Erről a pszichológia mint áttételről beszél, ami azt takarja, hogy a velünk szemben ülő reakcióit, amelyeket felénk kifejez, mintegy saját gyerekkorának viszonyaira és azokkal kapcsolatos fantáziáira kell értenünk, s nem magunkra. A lelkigondozott belső szükségleteiből következik ez,

25 BÖSZÖRMÉNYI-NAGY I. – B. R. KRASNER: *Kapcsolatok kiegyensúlyozásának dialógusa*, i. m. 63.

■ 26 C. DUCOMMUN-NAGY: *Lojalitás*, i. m. 102.

s nekünk tudnunk kell erről a torzításról. Ugyanakkor a lelkigondozás alkalmával saját ébredő érzéseinkre is figyelniük kell, amelyeket a pszichológia a viszontlátással fogalmával ír le, mely szerint saját belső világunk állapota szerint reagálunk a hallottakra: a dühre haraggal. „Az érzelem az ember és a környező világ közötti kapcsolathatáron nem a kapcsolat (akadályozó vagy sem) mellékjelensége, hanem a közöttem és a másik ember közötti kapcsolat jelentésének hordozója.”²⁷ Ezzel az érzellemmel tehát kezdeni kell valamit a lelkigondozói kapcsolatban. Akár úgy is – s ez jelzi, hogy a második és negyedik dimenzió milyen szorosan összefügg –, hogy a másik elleni dühöt felelősségtudattá és a bizalom iránti vággyá alakítom azáltal, hogy a dialógus részeként megfogalmazom. Ez a negyedik dimenzió *összekapcsoló beszéd*ként jellemezhető nyelvezete.²⁸ Ezzel azt feltételezem, hogy a harag, a gyűlölet mindig másodlagos fontosságú egy emberben a megbízható kapcsolatok utáni vágyhoz képest.

3. A tranzakcionális minták rendszere

A családok működése és viszonyrendszere olyan mintákat, szabályokat, játzmákat, hatalmi pozíciókat mutat, melyeket az általános rendszerszemlélet kategóriáival lehet jól leírni. De ez a dimenzió olyan folyamatokat és intervenciókat is magában foglal, mint a kettős kötés, a bűnbakképzés, a torzult kommunikáció, metaforák kialakítása. A kapcsolatok *tranzakciós minták* szerinti rendszerezése és azok vizsgálata a terápiás lépésekben adhat segítséget, de komoly problémákat is okozhat, ha a család működését csupán a viselkedésük által meghatározott metaforikus egésként értelmezzük. A lineáris gondolkodásmód (ok-okozat) ebben a dimenzióban cirkuláris modellre vált (feedback, rekurzivitás), s a kölcsönös magatartás-befolyásolás és kommunikációs minták dinamikája alapján válik érthetővé. A kimondott és kimondatlan játékszabályok, a kölcsönösen fenntartott egyensúly átmenetileg némi biztonságot nyújt a családtagoknak, ám idővel rugalmatlanná válik.

Böszörményi-Nagy Iván erős kritikával illeti azokat, akik „tudják”, miként „akarják” megváltoztatni az adott családot vagy rögzült családi mintázatot. Sőt „tiszavirág-életűnek” minősít minden ilyen jellegű direkt beavatkozást. Mert vallja, hogy „tapasztalataink szerint elsősorban nem a családtagok viselkedésének merev megváltoztathatatlansága okozza a család számára a legtöbb dilemmát, hiszen e ragaszkodás mögött valójában védekezés húzódik meg a rejtett fenyegetéssel szemben, hogy nincsenek kapcsolatban egymással”.²⁹ Ezért a családok ellenállnak a változásnak, mert azt mondják: ha rosszul működik is, „mégis az én családom”. Így a család minden emberi csoportosulás közül a legkonzervatívabb. Tagjai nem hajlandók „marionettbábként” (mások által irányított modellek szerint) működni, hanem szabadságuk és felelős döntéseik szerint akarnak tenni a változásért. Ez újra csak a negyedik dimenzió kiváltsága, így Böszörményi-Nagy gondolkodásában szűk-ségszerű a következő gondolatsor megfogalmazása.

27 M. MICHELSEN – W. VAN MULLIGAN – L. HERMKENS: *Összetartozásban*, Exit, Kolozsvár, 2010, 145.

■ 28 Erről egy külön tanulmány olvasható: K. BREGMAN: *Összekapcsoló beszéd* in KISS J. – H. MEULINK-KORF – A. MELZER: *Megmászthatatlan jogigény*, Exit, Kolozsvár, 2013, 123–128. ■ 29 BÖSZÖRMÉNYI-NAGY I. – B. R. KRASNER: *Kapcsolatok kiegyensúlyozásának dialógusa*, i. m. 70.

4. A jogos megfontolás etikája vagy a megérdemelt bizalom

Ahogy röviden nevezik: „kapcsolati etika” vagy „kontextuális etika”. Böszörményi-Nagy különleges családterápiájának eszköztára ezzel lesz teljessé. A kapcsolati etikának a címben írt változata egészen konkrét cselekvést (*jogos megfontolás*) és viszonyulást (*megérdemelt bizalom*) hordoz magában, s jelzi azt is, hogy nem erkölcsi imperatívuszokról van szó. Böszörményi-Nagy nem morális elvárásokat fogalmaz meg számunkra etikájában, hanem – buberi megfogalmazásban – *a lét rendjének* mindenki megszólítható *igazságosságát* (*the justice of the order of being*). Nem általánosságban „jóról és rosszról”, hanem *méltányosságról és megbízhatóságról* beszél, azaz kapcsolatáról, kontextusról, melyben mindenki benne él, s melyben mindenki *ad és elfogad* egy *belső mérleg* jelzése szerint. Nem részesíti előnyben, sőt kifejezetten rombolónak tartja az egyoldalú adást, mert „nem realizitikus, és potenciálisan pusztító jellegű elképzelés, amely magában hordja a kihasználás és a bűntudatkeltő irányítás veszélyeit”.³⁰ Az említett értékeket elhelyezi egy legalább háromgenerációs távlatban, ahol a család tagjai tetteikkel, de akár hivatásválasztásukkal is az előző generáció adósságait próbálják „kiegyenlíteni” egy *láthatatlan főkönyv* (*ledger*) szerint.

Böszörményi-Nagy Iván fogalomrendszere jogi, számviteli kifejezésekkel írja körül mindazt, ami a lelkekben zajlik. S mindezt azért, mert a pszichológiai szóhasználat nem elégséges az emberek viselkedésének megragadására. A kapcsolatok alakulásának hátterében olyan erők munkálkodnak, melyek közelebb állnak az együttélés más formáihoz. „Az emberek néha azzal ellentétesen viselkednek, mint amivel (külső szemlélőként) az első három dimenzió alapján számolhatnánk. Például olyan döntéseket hoznak, amelyek ellentmondanak alaphelyzetüknek, hajlamaiknak, vagy mindannak, amire jelenlegi pozíciójuk alapján számolhatnánk. Mert van egy olyan dimenzió, amelyben a szabadság/felelősség dinamikája a (ténybeli, pszichológiai, tranzakcionális) *majdnem-meghatározottság* világa által jut kifejezésre.”³¹

Ezt jelenti egy lelkgigondozó felelősségvállalása is a családért, ha segíti őket, hogy kapcsolataikat valamennyi résztvevő nézőpontjából szemügyre tudják venni. Ezzel *bizalom-építő választási lehetőségeket* fedezhetnek fel egymás mondásaiban. Ha egy szülő megérti, hogy gyermekének destruktív jogosultsága van (lásd a második dimenzióánál), mert nem kapta meg azt, amire jogosult lett volna, azaz hiánya miatt viselkedik másokkal ellentétesen; vagy egy gyermek megérti, hogy már szülője sem kapta meg azt a figyelmet, amelyre szüksége lett volna, ezért képtelen adni, hiszen ő sem kapott hasonlót, ezzel az *elismeréssel* olyan szavak kimondására van lehetősége, melyek az egész család működését megváltoztathatják.

A kapcsolatokban ez a *teher mint forgószámla* (*revolving slate*) nemzedékeket ívelhet át, s eszünkbe juttatja a második parancsolat szavait: „Megkeresem az atyák bűnét a fiakban harmad- és negyedikig azoknál, akik engem gyűlölnek, de kegyelmet gyakorolok ezerígig azoknál, akik engem szeretnek és megtartják parancsolataimat” (2Móz 20,5–6).

Ezek a mondatok – miközben az igazságtalanság érzését keltik fel a lélekben – hatalmas esélyt is hordoznak. Miközben megfigyelhetjük, hogyan teheti tönkre egyik nemzedék

30 Uo. 72. ■ 31 H. MEULINK-KORF – A. VAN RHIJN: *A harmadik, akivel nem számoltak*, i. m. 31.

a másikat, s terhelheti – szinte átokként – tovább a rossz örökséget, ott világít az esély a változtatásra, hiszen a bibliai versben szereplő három-négy nemzedék előtt és mögött ott van az ezres nagyságrend, amely átöltheti, feloldhatja, sőt áldássá változtathatja, ami elromlott az előző nemzedékekben. Minden nemzedék újra választ. Nem okolhatja az előző generációt, hogy saját tetteit felmentse. Az ember mindenkor személyes felelőssége a tetteiért visszavonhatatlan és átruházhatatlan. De az isteni kegyelem különös megnyilvánulása ez a mondat, hiszen van *konstruktív jogosultság* is. Emmanuel Lévinas francia zsidó filozófus ezzel a bibliai üzenettel kapcsolatosan a kegyelem aritmetikájáról beszél: „A rabik azt mondják, hogy legalább négy nemzedéken át kiált a gonosztett elégtételért. Az irgalmasság ezért ötszázszor erősebb, mint az isteni szigorúság.”³²

Az örökségünkben felhalmozódott terhek tehát több generáció vállal nyomhatják, ezért minden családtagnak meg kell találnia öröksége egyensúlyát, és saját életére nézve azokat a felelősségi pontokat, ahol a bűntudat, a szégyen vagy az áldozatszerep és a meghasadt lojalitás útvesztőiből kiutat talál. Mindazzal együtt, ami ebből értelmezhető és vállalható, hogy megtalálja és kapcsolati felelősséggé alakítsa személyes szabadulásának horizontját.

A Biblia – mint egy több ezer éves családtörténet – sok példát mutat erre. Ha a kontextuális etika dimenziójának fogalomrendszerével közeledünk a bibliai történetek felé, sok addig másként értelmezett részlet nyerhet új értelmet. Például József történetének családi-kapcsolati vonatkozásában az a több évtized utáni „újrabeszélés”, amely a testvérek találkozásakor zajlik, egészen különös értelmet nyerhet. Józsefnek ugyanis „a terhet, amely eddig a testvérek vállát nyomta, le kell venni, hogy szabadokká válhassanak, és újrakezdhesék az életüket. A bocsánatkérés és megbocsátás útján a Józseffel helyreállt kapcsolat tette lehetővé ezt. De a tőlük elvett teher nem tűnt el a semmibe: József bizonyos értelemben magára vette és hordozta azt.”³³

Ez a cselekvés nyilvánvalóan preventív jellegű is, hiszen aki maga *hagyatékká* (*delegacy*) szelídíti *küldetését* (*legacy*), megkönnyíti a következő nemzedék életlehetőségeit. *Hagyatéknak* nevezzük azt az etikai kötelezettséget, melyet az előző nemzedék hagyott ránk, hogy életünkben úgy gazdálkodjunk a kapott értékekkel, hogy az a következő nemzedék épülését szolgálja. *Küldetésről* viszont akkor beszélhetünk, ha a szülők érdeke tudatosan vagy tudattalanul a gyermek érdekei fölé kerekedik, és saját életcéljuk megvalósulását látják gyermekeikben. Különös olvasni a kontextuális etika megfogalmazásában, hogy amennyiben „figyelembe vesszük a másik érdekeit, jogosulttá válunk a törődésre és elismerésre”.³⁴ Mintha a hegyi beszéd arany szabályát olvasnánk (Mt 7,12). Mert feltételezi azt, hogy az emberek érzékenyek lehetnek a másik ember érdekeire is, és nem csak saját szükségleteik kielégítésére törekszenek.

Összefoglalva: minden ember kapcsolati csomópont. Mind egyediek vagyunk, de a múlt, a jelen és a jövő vertikális síkjában bennünk találkoznak családtagjaink, s a horizontális síkban a kortársaink. Ez a kapcsolati meghatározottság ad lehetőséget az összekapcsoló beszédmódra. S minél inkább tudjuk segíteni, hogy önmagukra találjanak körülöttünk az emberek, annál több lehetőség van a dialógusra is.

32 KISS J. – H. MEULINK-KORF – A. MELZER: *Megmásíthatatlan jogigény*, i. m. 67. ■ 33 M. MICHIELSEN – W. VAN MULLIGAN – L. HERMKENS: *Összetartozásban*, i. m. 21. ■ 34 E.-M. VAN DEN EERENBEEMT – A. VAN HEUSDEN: *A változó egyensúly*, i. m. 54.

„A kontextuális fogalmak akkor nyerik el relacionális-etikai kifejezőerejüket, ha konkrét emberi viszonyok vonatkozásában használjuk őket, az igazságosság után kutatva.”³⁵

A szerző lelkipásztor, családterapeuta, kontextuális lelkigondozó.

Margit Fodorné Ablonczy: Iván Böszörményi-Nagy's Journey to Contextual Ethics.

In her study, the author presents the main concepts of Iván Böszörményi Nagy's approach to family therapy, with emphasis on contextual ethics which is a way of thinking and a particular language that deepens the work of Christian helping professionals.

Keywords: *Iván Böszörményi-Nagy, invisible loyalty, therapeutic community, entitlements, contextual ethics, loyalty, inheritance, vocation.*

